

גאנה, סנגל

אוגוסט-ספטמבר 2013

נמל התעופה מדריד-בראחס, בדרך לאפריקה. עם פרנץ פנון: "הכושי איננו. לא יותר מאשר הלבן".

אקרה, גאנה. זה רב מלהכיל. בשוק מקולה נעמדתי בצד ומולי התנהל תיאטרון רחוב (ברכט עלה בדעתי רק בדיעבד): התרחשות אחת כללית שהתפרקה להמון מרכיביה ושבה והתאחדה ללא הרף, עשויה שכבות-שכבות, נפתחת לצדדים כמו מסך. גבר מבוגר בכיסא גלגלים צהוב שאחר כך הצטרפו אליו אשה צעירה ואיש זקן לבוש מכנסים וטוניקה לבנים רקומים, רוכלת הכורעת מאחור, מוכרת מרק בשקיות, דוכן של הגרלות, ערימה של אריזות למיניהן, ושל הבריתות החדשה והישנה כרוכות בכל מיני צבעים, מישהי שמלבה פחמים על מגש מתכת גדול, שקיות קטנות של בוטנים וקטניות למכירה, בגדים תלויים על קצה החומה לייבוש, בדים תלויים בצדה האחר, מודעה על התכנסות דתית ועוד אחת, והחולפים על פני: אשה נושאת על ראשה אשכול בננות, אחרת את התיק שלה, גבר - שרפרף עץ, ילדה גדולה - שק ענקי של משהו, וקערות וסלים וקופסאות מים ואננס ויאם, ואיש אחד נושא ארגז כלים על כתפו ואוחז בידו פטיש ואזמל גדולים שהוא מניח להם להקיש זה בזה בצליל קצוב, שמצטרף לקול השוק הגועש של מטיפי שבת בבוקר המדקלמים מהברית הישנה ואחר כך שרים והמוזיקה מהרמקולים של התחנה הסמוכה והרוכלת שרוקדת ומצטרפת לשירה. אחר כך נסענו ברחבי הכרך העצום, בשכונות העניות ובשכונות העשירות. ראינו אחוזות מוקפות חומות גבוהות, סלסולי תיל, מצלמות ואנשי בטחון, וראינו דלות שקשה לשערה: רחובות לא סלולים, מבני מגורים מאולתרים ודוכנים דבוקים אליהם - ערימת עגבניות, דגים מעושנים, מכשירי חשמל משומשים, שקיות מים - וחיים שלמים המתנהלים בחוץ - בישול ואכילה ומלאכה ותספורת ורחצה. ראיתי כבר דומים להם, ולא ראיתי כלום. ברחוב הראשי של גיימסטאון, כשעמדנו ברמזור אדום, ניגש לחלון בחור צעיר, תקע את ראשו פנימה, הסתכל עלי, התחיל בדקלום וגמר בשירה, מחייך כל הזמן: אבבסופו יומווה, אשה לבנה זקנה. הנהג קפא במקומו. אחר כך נסענו.

אקרה, גאנה. כשהתברר שהגנים הבוטניים שהגענו אליהם, מדמיינות המון משפחות יום ראשון בבילוי ועוד מבט על החיים האמיתיים, כלל אינם אלה שכתוב עליהם בספר אלא רק שריד מרופט של מה שהיו פעם, וריקים מאדם, נעננו לפיתוי והלכנו בעקבות הקול המתנגן. הגענו לכנסיה. נעמדנו בפתח, בקצה, הזמינו אותנו להיכנס. נכנסנו. כעשרים נשים וגברים במחלצות יום ראשון ישבו על כסאות כתר פלסטיק, ראשיהם מורכנים, ובכו. האנגר לא גדול עשוי עץ, הקירות מחופים בדים גדולים ורודים ולבנים בדוגמת פרחים, העמודים עטופים סרט ירוק, בחזית במה מוגבהת מכוסה יריעה אדומה קרועה בשוליה, בקציה נער עם מערכת תופים ובמרכז הכומר. הוא סיפר את סיפור יוסף, איך הושלך לבור וכולם שנאו אותו. הללויה. הוא נע בין אנגלית לטצי. "יש אתנו אנשים לבנים", הוא אמר, סימן לנו בידו להתקרב וביקש מאחת הנשים הצעירות לקחת מיקרופון ולתרגם. הם המשיכו כך, במין דואט, הוא מספר והיא אתו. הוא סיפר דרך קולו וגופו, צרח אל המיקרופון ודיבר בשקט גמור, והלך והזיע עד שכותנתו התכולה נרטבה כולה. המתופף תופף מדי פעם, בלי שנדרש לסימן, וכולם מחאו כף. הכומר פרע את הסיפור המקראי, עבר במחי מיוסף לדוד לפרעה. כולם נטשו את דוד, הוא אמר. כולם שנאו את יוסף. חשבת על באבא שממחיש (נדמה לי) את החקיינות בדוגמת האדפטציה המקומית של "הספר". אולי זה נכון, אבל בלי שום התרסה. לא כאן. היתה חירות נפלאה בשיבוש הרצף הכרונולוגי, הממוסמר בתודעתי, ובחיבורים שיצר, והיה היעדר מוחלט של פרשנות, במובן הממוסמר בתודעתי ומוביל אותי להבנה שאותו יוסף מנודה ודוד הרועה שננטש ואלוהים קרב אותם אליו הם מקור של תקווה וכו. דבר האלוהים, אמר הכומר, הוא משורר ופטיש וסכין. הוא פורס ומכה וחותך. וגם, כך הבנתי, בונה. בערב שוב משך אותנו הקול, קול תיפוף לא נגמר, לגיימסטאון. מוקדם יותר ראינו שנערכו ללויה ולחתונות. הלוויה נעשתה עכשיו למסיבה. אלפי אנשים היו ברחובות. החתונות נגמרו ונשים נשאו על ראשיהן סלים עם מה שנשאר. בפינת רחוב תופפו שנים וקבוצת גברים רקדה. ניגשו אלינו, התעלמו מאתנו, סיננו לעברנו דברים. הרגשנו את נוכחותנו מאוד. עור לבן, פנים לבנים.

אקרה, גאנה. עמדתי ליד המגדלור, מסתכלת על פחוני שכונת הקצבים על החוף, וצילמתי. אחר כך צילמתי בגניבה את הילד עם החולצה הצהובה והרגל המעוותת מאוד שישב על מעקה מדרגות המובילות אל הדלת הנעולה של המגדלור, מחייך חיוך מוזר. ניגש אחד אלי ואמר: אסור לצלם, את כמו אמא שלי אז אני אגיד לך, אסור לצלם. שנינו מדברים אנגלית. שמעתי: זה לא מוסרי מה שאת עושה, בלי רשות, מסתכלת מהצד עם כל הפריבילגיות הלבנות שלך. טעונה בפחונים ובילד ובהכל, התחלתי לבכות. אסור לצלם, הוא חזר, את כמו אמא שלי אבל אם תצלמי אני אקח אותך למשטרה ותשלמי קנס. התעשתתי. משטרה, באיזה מובן מוזר, לא מפחידה אותי. והבנתי. התפשרנו על שלושה סידי. אחר כך אמרו לי הילדים שהתאספו סביבי ונראו לי בני שש אבל היו בכיתה ד', שהם רוצים ללמוד באמריקה. שוק מקולה האמיתי, לא זנב זנבו שתיארתי בבתולי פה, עולה על כל מה שאפשר לשער ועל מה שתועד בפורטוגניות גדולה ואינו כולל את הסאונד האדיר, סרחון הביוב וצחנת הבשר הנרקב. תמונה אחת מתוכו, שתישאר לבטח: סככה גדולה מאוד, אפלולית, ובה עשרות תופרים רכונים על מכונות מוארות בנורות פלורצנט חסכוניות ותופרת אחת שהתינוק שלה זחל סביב, התרחק להבהיל, וחזר לקן.

קייפ קוסט, גאנה. הרוכלים ונהגי המוניות צחקו למראה שתי הנשים המבוגרות עם התרמילים. בחצי השעה עד שיצא האוטובוס לדרך צבאו על החלונות נושאי-הדברים-על-ראשם: לחם, לחמניות, נעלי גברים, כפכפים, שקיות מים, פחיות משקה, סבונים, מטפחות, תכשיטים, מראות, עגבניות, כדורים, חוטי חשמל, בצים, מגשים של אוכל מוכן, קטניות, חטיפים מטוגנים, צעצועים, תפוחים, וגולת הכותרת - ארוניות ובהן כופתאות עגלגלות. מיד לאחר שהאוטובוס יצא לדרכו נעמד בחזיתו איש צעיר שנתן, ראשית, הנחיות לנוסעים - לשמור את הכרטיס, לא להירדם - והמחיש במימיקה מצחיקה מאוד את הישנים בפה פתוח, ואז עבר לדבר על הגוף וסגולותיו וחוליו בסטאנד אפ אינטנסיבי שנמשך שלושת רבעי שעה והוביל להצגתה של תרופה חדשה המקלה על כל כאבי הגוף ובראשם ראומטיזם, מכר המון, ועבר לתרופה הבאה.

בקייפ קוסט, אחת מתחנות הסחר, בתוכו הסחר במיליוני בני אדם שנשלחו לעבוד באימפריות האירופיות ומושבותיהן - על אולמות הכליאה הקבורים באדמה ללא אור וכמעט בלי אויר שאלפים הצטופפו בהם, והמנהרה שבה הובילו אותם אל הספינות והחדר שבו אנסו את הנשים - טוב להיות יהודיה. עמדו שם אפרו-אמריקאים, צאצאי העבדים, ואחיהם הגנאים, הניגרים ומחוף השנהב, צאצאי הניצולים, ולא ברור מי שפר גורלו ומי לא, וברור רק שהפצע פתוח כאן, בעמדם על גג הכנסיה האנגליקנית שתחתיה התנהל הפשע והיתה ועודנה אדישה כלפי המתרחש. זה מערער אותי, אמרה אשה ניגרית, איך הם יכלו להישאר אדישים אל מול הרוע. העיר קייפ קוסט עניה מאוד, שורה ברקב של הדר קולוניאלי, וכל הזמן מתנגנת מוזיקה ואנשים רוקדים ברחובות, ושמה. עיר עם גרוב.

החוף המערבי, גאנה. האחראי על האתר במצודת סבסטיאן שבנו הפורטוגלים על החוף, עוד תחנת סחר בעבדים, קטנה מקודמותיה ואכזרית לא פחות, הוא גם הקופאי והמדריך. הוא מתגורר שם עם משפחתו. את משרדו קבע במשרד המושל לשעבר. גם במצודת ויליאם בקייפ קוסט, ששימשה למגורי החיילים שהפעילו את תחנת הסחר, מתגוררות כמה משפחות. במקום שבמקומותינו היו כבר מזמן הופכים את האתרים למגה אתרי מורשת עם אדריכל-על או לפחות למלון בוטיק, יש קירות מתקלפים וברזלים מחלידים וריק מאוד. אבל מה שהיה שם נוכח נוכחות עזה ועשוי ללמד אותנו משהו על שימור. מתחזקים, לא מניחים לזה להתפרק עד כליה, וזהו כמעט. בלית ברירה אולי, לעת עתה, עד שיגיעו עוד כספי מערב, אבל זה עובד. הנרטיב של המצודות, שמציגים המדריכים המתנדבים הוא אחד, מאופק עם נגיעות סנסציוניות. אבל אם הבנתי כראוי, אין אתוס מונחל השכם והערב של מורשת העבדות, אין דחף להיסטוריוגרפיות משפחתיות או שבטיות, אין חשבון עם משתפי הפעולה השחורים שאספו את העבדים והובילו אותם אל המצודות תמורת טבק ואלכוהול. ואני מבינה מתוך המעט שאני לומדת שידוע כיצד התאפשר הפשע, מה הוביל אליו, מן הכלכלה עד לדת, אבל לא מבינה את אותו רגע שבו נעשה יצור אנוש לחפץ. כאן, ושם.

בדרך לקומאסי, קומאסי; גאנה. שוב עלה סוכן נוסע על האוטובוס למכור תרופות אלא שהיה חיזור מאוד יחסית לקודמו מאקרה וירד במהרה בידיים ריקות. כריזמה למכביר שפע המטיף שעלה מיד אחריו, לבוש זיקט אפור עם פסים לבנים דקים וחולצת פוקסיה מבריקה, שעכב את היציאה לדרך בחצי שעה. במהלך הדרך היפה המובילה לקומאסי הקרינו שלוש קומדיות עממיות והנוסעים צחקו מאוד. נדמה לי שבאחת מהן כיכב הילד אקי מהסרט אקי וקווא 2, מין מקס ומוריץ גנאים.

אתמול עוד שרר מתח בקומאסי, כמו בכל הארץ, לקראת הכרעת בית המשפט העליון בעתירת מפלגת האופוזיציה נגד כשרות הבחירות שנערכו לפני שמונה חודשים. בית המשפט אמנם דחה את העתירה אבל בקומאסי, מחוז האשנטי ומעוז של האופוזיציה, כבר שאגו אתמול משמחה על כמעט-ניצחונה של צלסי. גאנה היא ארץ של שקט ושלוש, אומרים כולם כל הזמן, לא נריב בינינו. זה ניכר מאוד. האנשים טובים, אני מרגישה.

היו המולה וסאון ומהומת אלוהים אבל מה שיש בשוק של קומאסי, הגדול במערב אפריקה, הוא תוהו ובוהו. מבוך לא נגמר של רחובות וסמטאות ובנות-סמטאות, בוצי אחרי גשם קצר, בלי מפלט דוגמת אזור הבדים השקט והיפה בשוק של אקרה או אפילו סדנת היזע של התופרים. הכל אז כל הזמן, אי אפשר לעצור. בין דוכן העגבניות לדלי תפוחי האדמה בחזית התצלום נוצר שביל מזגזג, שתיכף יעברו בו. הוא אינו אקראי. המרחב הכאוטי הזה מלא סדרים: סדרי תנועה, סדרים חברתיים וסדרים כלכליים. הרבה מהם הם סדרי ה"למטה" אלא שהבחנה בין הלמעלה ללמטה נדמית בלתי אפשרית כאן ומושגינו ופרשנויותינו לא יצלחו כאן במלואם. עלינו לצאת וללמוד.

קומאסי, גאנה. הדקורטור, שישב מאחור וחיכה שתיגמר החתונה ואז יפרק את הכל, סיפר ששילמו לו 1,500 סידי, שהם שבע מאות וחמישים דולר בערך. זה המון. לא הגישו כיבוד בזמן האירוע אלא חילקו לאורחים לקראת צאתם טייק-אווי - שקיות ניילון קטנות עם המנה כולל פחית משקה. בחתונה אחרת שהתקיימה במקביל ברחבת הדשא הסמוכה ערכו נשות המשפחה את שולחן האוכל, מוציאות מקערות וסירים וקופסאות עוד ועוד כלים ותקרובת. המוזיקות של שתי החתונות, בווליום אדיר, התערבבו. שבת וראשון הם ימי החתונות. אחד ממלכי האשנטי, כך עולה מן התצוגה הקטנה והמעניינת של תולדות הממלכה, המבוססת על החפץ, הורה לנתיניו לשאת נשים כמספר שיוכלו לפרנס (בדומה לאיסלם). הפוליגמיה אפשרית וגם קיימת אבל הרוב בגאנה מונוגמיים. במדד שוויון בין המינים של הפוריין פוליסאי אינדקס ניצבת גאנה באמצע. היא עומדת במקום ה-110 ברשימת המדינות הנכשלות של כתב העת רב הסמכות, הרבה אחרי מדינות אפריקאיות אחרות (15 מ-20 הראשונות ברשימה הן מדינות מהיבשת). תוחלת החיים בה 59.1, שיעור הבערות 42.1%, התוצר השנתי לנפש 485 דולר, פטירות עד גיל 5 - 112 ל-1,000 נפש, משתכרים עד 2 דולר ביום - 78.5%. הנה שוב, פטיש המדידה, מרכזי כל כך באתוס המודרניסטי, אומר הרבה ולא אומר כלום.

קומאסי, האזור הכפרי; גאנה. הסינים. בכפר אדאונמאסה הקימו במימון אמריקאי אגודה של תיירות אקולוגית, שאנשיה עורכים סיורים בכפר ופועלים לשמר את המסורת, בין היתר את מסורת הטוויה של בדי הקנטה הנהדרים. בכל כפר יש אזורי טוויה, בהרבה מהבתים יש נולים, ורואים אותם גם בשולי הדרך. מלאכה שנדמית פשוטה אבל תובעת מאמץ של כל חלקי המות. הסינים באו, צילמו, רשמו והם מציפים עכשיו את השוק הגנאי בכמו-קנטה סינתטי ומודפס בזיל הזול. גם בכריית הזהב - קניה נקראה פעם ארץ הזהב - יש להם דריסת רגל, ובעוד ועוד ענפים. את הכפר מנהלת למעשה מועצת ראשי 21 משפחות ובראשן הציף. המועצה נוטלת מהשלטון המרכזי, על פי חוק, את סמכויות השיטור והשיפוט הראשוניות. בתצלום נראה מפגש המועצה המתרחש אחת ל-40 ימים. שלושה הגברים העומדים מתדיינים על עניין כלשהו עם מדבררו של הציף, שיושב בקצה החדר, מאיזן ולא פוצה פה. במקום אחר נמצא ביתו של האחראי על המקדש, שהוא כוך קטן היוצא מן החצר המרכזית של בית המשפחה. האחראי, זקן יחף לבוש מכנסים קצרים וחולצה משובצת, הוא לבדו רשאי לשמוע את הבאים במצוקותיהם ואז לפעמים נכנסת בו הרוח ומשמיעה את דברה. הכפר הזה - שפרנסת תושביו הטוויה, שהיא מלאכה של גברים בלבד, וחקלאות (קקאו, יאם וקסבה), שהיא מלאכה של נשים - נראה ככפר, אבל יתר סביבות המגורים שאנחנו רואות מובהקות הרבה פחות ויש בהן עירוב של המוכר לנו כצורה עירונית או מטרופולינית ושל תופעות לא מובנות לנו כלל. בערב הגיעו עשרות למועדון באזור פתוח של העיר לשמוע מוזיקה ולרקוד. אני רוצה אגן ירכיים כזה.

בדרך למולי, מולי; גאנה. לוח הזמנים, המצאה מודרנית יחסית שבאה לעשות סדר - למנוע התנגשות של רכבות למשל - וגם להשליטו, מופיע ביומיום שאנחנו פוגשות, אבל הזמן מתנהל גם על פי כללים אחרים, רציפות למשל, והוא עשוי להתמשך מאוד, בתפילה בכנסייה למשל או בהמתנה למשהו.

כ-14 שעות ארכה הנסיעה מקומאסי צפונה לשמורת הטבע הגדולה בגאנה, מולי. התייצבנו בתחנה בשש וחצי, ובתשע ורבע האוטובוס יצא לדרך אחרי שהועמסו עליו שקים ענקיים, חבילות כבדות, מזוודות, תיקים וחבית כחולה גדולה. מוכר התרופות בהטפה, שירת ברכת הדרך הקולקטיבית, הרוכלים שעטים על החלונות עם כל עצירה ובכל מחסום דרכים, ובארבע בערך הגענו לכפר סולה. נגמרו האוטובוסים, אז עלינו על עגלה רתומה לאופנוע, שנסע את ששים ומשהו הקילומטרים בנוף סוואנה על דרך בסלילה (הסינים בונים) משובשת בשלוש וחצי שעות, חלקן בחושך, כולל החלפת שמן כללית. בכפר לרבאנגה הנהג עצר ואמר שלא יוכל להמשיך עוד. ניגשו כמה ואמרו שיזמינו לנו מונית, שכבר מוצאים את הנהג, שהנה הוא מגיע משם ומשם ושיש לו פנצ'ר. הגענו לשער השמורה בשמונה וחצי, על אופנועים, והבנו שאסור לאופנועים להיכנס פנימה. חיכינו עוד, ולבסוף אספה אותנו מכונית של השמורה. ואז, מיד אחרי שיצאנו לדרך, הופיעה מימין, בתוך הסבך, בחושך, צללית לבנה-לבנה של פיל מלחך עלים. קסם. אחרי שהשלטונות פינו את שמורת הענק המלבבת, עם כרי עשב בלתי נגמרים, ניחוח עז של מנטה-בר, פילים, קופים ואנטילופות, מכל תושביה, חפרו בריכת מים ונערכו לנהל אתר כדבעי, פנו תושבי הכפר הגובל בשמורה והציעו שיהרגו את החיות, כי הן משמידות את היבולים והשדות. בשמורה מצאו פתרון: הכפר הוכרז כפר אקולוגי, מופת לבניה בבוץ וקש האופיינית לאזור, עם תיפוף וריקודים ושיט קאנו ביובל של נהר הוולטה הלבן. התיירים לומדים ותורמים. כן. ובשעת אחר צהריים מאוחרת, מספסל קרן קיימת במרפסת התצפית, נשקף ירוק היער עד קצה האופק, וזה יפה מאוד.

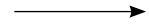

טמלה, גאנה. העיר הרביעית בגודלה בגאנה, כולה כמעט חד-קומתית, עם שלושה רחובות ראשיים דו-מסלוליים ומדרכות רחבות בהמשך להם, שהולכי רגל, אופניים, אופנועים ועגלות מתנהלים בהן יחד לצד דוכני רוכלים, וזה עובד. קול השירה מהכנסיות התחלף בקול המואזינים - הצפון יותר מוסלמי. יש הרבה מתפרות ובתי אופנה עם עובדות במדים ירוקים ומגהצי פחמים ומין מיני-מרקטים עם תוצרת מהמערב, וסדר ניכר יותר - לפחות סביב הרחובות הראשיים.

גאנה. עשירה בזהב וקקאו ועכשיו נפט, ועניה כל כך. זה השלטון המושחת, אמרו מי שהעזו. כן, וגם הקולוניאליזם הנמשך, על שחקניו הישנים והחדשים. פעם טבק תמורת זהב ובני אדם, עכשיו - קוקה קולה ונסטלה וכבישים.

לעורבים כאן יש בטן לבנה; אומרים 'אהה.. בנגינה יורדת ומתכוונים 'אכן כד' או 'כן, כן, ו'סיסטא' ו'we ghanaians love peace'; . בחוף לבאדי באקרה מתאמנת קבוצת גידו במדים; צמוד לגדר המפרידה את שכונת הפחונים מהדרך הראשית עומדים שלושה ילדים בני עשר בערך, עירומים, ומתרחצים בדלי; ילדה מרימה את שמלתה ומשתינה אל תוך תעלת ביוב; עזים מזן אחר, קטנות, מסתובבות ברחובות הערים והכפרים, תרות אחרי מזון, משחקות, ובערב חוזרות הביתה; הנשים עבות מאוד; אדמת החמרה בצפון אדומה; הארץ כולה אפורה ועשנה ומלאה צבעים (ספרתי 19 על גופה של אשה שעמדה לפני ברמזור); האנשים עדינים; יש

כמה פורטרטים שלא אשכח. עבדלמגיד בן העשר מכפר זעיר בצפון מתכוון להיות רופא, ואז יחזור לכפר וידאג שלכולם יהיה ביטוח רפואי. הוא רהוט ועדין ונבון ואני מתפללת שיצלח. נפגשנו עם אנשים ברחוב - רוכלים, עוברי אורח, שכנים לנסיעה. לא נפגשנו עם אינטלקטואלים. התכוונו, אבל לא הסתייע. חבל. אני מתארת את מה שראו עיני, ומבינה בעזרת מה שאני קוראת פה ושם. זה מעט. החויה, לעומת זאת, מלאה מאוד.

הלבנות נוכחת כל הזמן. היא קודם כל צבע. מציצים בי בגניבה, מלבד הילדים, שלפעמים גם אומרים דבר וממהרים להסות אותם. ההשתקפות המתמדת הזו אינה נעימה. לא הסתפרתי או התלבשתי לבנות, לא בחרתי בה. אבל אני מתקבלת בחביבות, בידידות אפילו. כך מקבל, לפחות כאן ועל פני השטח, השחור את הלבן. הנה שוב מוכחת, מהכיוון הנגדי, אותה היררכיה. כל מי שאמרו שהם רוצים לנסוע לאמריקה או לישראל לא יצליחו להגיע. האופציה הרדיקלית של פנון - בחרתי לקחת אותו לדרך - עולה בראשי שוב ושוב.

אבל הלבנות והשחורות של הצבע אינן העיקר. החויה, לא תאורטיזציה, מבהירה שהן פוליטיות, שהן עובדה כלכלית, חברתית ותרבותית. בראש ובראשונה כלכלית. גשם מונסוני יורד עכשיו. נראה מה תגיד מחר סנגל.

דקאר, סנגל. איפה הבריטים בגאנה ואיפה הצרפתים עם טביעת מגפם המעודן כאן. מהכפר לדרך. שדרות רחבות מוצלות, מבנה ברור של שתי וערב, הפרדה ברורה יחסית בין אזורים ושכונות מעמדות, בנייני ציבור מונומנטליים, רבי קומות, בניה בינלאומית, קלסית מודרנית וניאו-קונסטרוקטיביסטית מעורבת במקומי, וגם רחובות מוצפים, צחנת ביוב, ילד משחק בשקית נילון מנופחת, אלתורי פחים ועץ וערימות של הריסות בתים, שברי רהיטים ואשפה. פטיסרי, בולנגרי, הכל בבאגט, קריסה כללית של הנושאים-דברים-על-ראשם ושל הדוכנים, דהיה רבתי של הצבעוניות (מלבד גלימות הגברים האיסלמיות בצבעים רגיסטניים), הקץ לעדינות (או מה שנדמה ככזה). יש לא מעט לבנים, הרבה צרפתים, ואסייתים וערבים, ולא עצם הצבע אלא הפוליטיות שלו היא הניכרת לעיני על פני השטח.

במוזיאון האתנוגרפי הצנוע (יש בו כ-200 מוצגים, לא יותר), הנהדר, יש הרבה מסיכות (כולל מסיכות צדפים מסעירות ממאלי), מעט בדים (כולל אינדיגו סנגלי מרגש), כלי נגינה (כולל תוף בומבולונג, כלי הנגינה הגדול ביותר ביבשת - מטר קוטרו וכמעט שניים אורכו והוא עשוי גזע עץ עבה שרוקן מתוכנו ולכל אורכו נמתח חריץ והוא משמש כד תיבת תהודה), כלי נשק וגם מסכה גדולה של אשה שהיא הפשטה, לא אלילה או רוח אלא ביטוי לרעיון של הנשיות על שלביה ופניה. בשוק מוכרים פסלים ומסיכות למכביר, חלקים למשעי, מבהיקים במשיחת שמן או לאקה, ומעיקים כמו רוכליו השאפתנים.

האי גורה, דקאר; סנגל. משפחות משפחות, מאות רבות לבושים מחלצות יום ראשון שהחזירו את הצבע לעיר, יצאו ביום היבש והחם במעבורות לגורה, עמוסים צדניות כבדות, סירים וחבילות, שם הקימו אוהלים, פרשו מחצלות בצל העצים וירדו להתרחץ בים. גורה, כפר ציורי, אמנם מזמין בילוי סוף שבוע נעים, והמצודה על תותחיה, בתי הסותרים הקולוניאליים ואפילו בית העבדים האדום - תחנת משלוח של הסחורה האנושית - תורמים לפסטורליה. עד שנכנסים, ושוב האולמות שמאות נדחסו בהם בלי אור ודי אור, בתוכם ילדים וילדות, והצינוקים, ואולם הסלקציה והיציאה אל הים שאין חזרה ממנה. מטופלים טיפול מינימלי מאוד גם כאן, ואיומים ונוראים כך עוד יותר. אחר כך ניגש איש צעיר, מועמד ודאי לנסות למכור לי משהו, אמר משהו ואז הלך והביא את הקורה שלו וניגן נהדר, לכבודי. טעינו בשעה בדרך להופעה אתמול ובלית ברירה הלכנו למקום קרוב, Le Viking. קלידן, מתופף, בס וגיטרה הבטיחו סמבה וניגנו ביטלס ו"got a black magic woman" בפליק פלאק לאחור, לקהל של בריטי קולני מאוד ועוד גברים אירופים ונשים שחורות שהגיעו בגפן לבושות ומאופרות טיפ-טופ ושתו מיץ. האשה השחורה חשה נחותה ולכן שואפת להשיג אישור כניסה לעולם הלבן, כותב פנון. שנים של מאבק ושחרור וגם תובנות אינטלקטואליות שפנון הוא מסד להן - והנה נדמה ולו לרגע שהקביעה המרה והאכזרית הזו עודנה בת תוקף.

דקאר, סנגל. בסופרמרקט במרכז העיר יש שפע של תוצרת, הרבה מוצרים תחת מותג הרשת והרבה סחורות מיובאות מצרפת, גבינות ויין כצפוי, אבל גם שימורים, מאפים, רטבים ועוד דברים. צרפת היא אכן ספקית היבוא העיקרית של סנגל - 16.2% (על פי נתוני סוכנות הביון המרכזית של ארצות הברית, באתר המפורט והמעניין שלה). הצרפתיות נוכחת מאוד, היא הונחלה כהלכה, וסנגל היא לכן מקום מושבם ועבודתם של לא מעט צרפתים. ברחוב ויקטור הוגו יש גלריות ובוטיקים, ויש הרבה משרדי נסיעות וחנויות אופטיקה ומוצרי אלקטרוניקה ובנקים, וקילומטרים של תיקי בית-ספר הלו קיטי ודורה. אבל אין כמעט חנויות צעצועים. העיר נהירה יותר מערי גאנה שפגשנו, כלומר תואמת את הסדר המוכר ומובן לנו. ומעבר למרכז העיר, שהוא במידה מסוימת (כמעט, כנראה) של כולם, מתפרשים הפרוורים, פרוורי העוני ופרוורי השפע. גם כאן יש שכונות מבוססות בבוץ שהחיים מתנהלים בהן בחוץ, ואחוזות ענק מוקפות חומות וגדרות, בנייני שגרירויות ובתיהם של הדיפלומטים עצמם ושל בעלי התפקידים ועשירי הארץ, כולל ארמון הנשיא המכותר מגדלי שמירה, ובנדל"ן הכי נחשק - שגרירות ארצות הברית של אמריקה. ובקצה שכונת העשירים, במטבח הפתוח של מסעדה על הים, צולות נשים דגים גדולים (וגמבאס) על גחלים, ואני כופרת ואוכלת. "אצילות צרפתיות", קרא כלפינו בבוז מופגן הרוכל שניסה למכור לנו סדקית כלשהי בשעת ערב סמוך למלון ולא הירפה וסירבנו. ולא ברור אם הכעס היה אמיתי או שהפעיל תגובה מספר ההוראות. ברור רק שעמדת המתבוננת האהובה שלי עוברת טלטלות כל הזמן בעיר המפוכחת, קצת צינית, שלא מתרגשת אולי מצבע אבל עושה אתו דברים.

הדרך לסן לואי, סן לואי; סנגל. הילד פושט היד נעמד ליד חלון מונית השירות הפתוח (sept places, פזו סטיישן שנעלמה כליל ממחוזותינו לפני כמה עשורים) ולא מש ממקומו דקות ארוכות מאוד. עמדתי במריי (למה? למה?) עד שלא יכולתי עוד ונתתי לו כסף. רוכלי משקפים, שעונים, תיקים, ארנקים, בננות ונעלים שלחו גם הם ידיים ארוכות פנימה, והצליחו לבסוף למכור זוג כפכפי דמוי-עור שחורים מעוטרים בחרוזים. גם לסן לואי, הבירה הקולוניאלית ההיסטורית, נסענו בתחבורה הציבורית (אבל אם נחלה, נפנה למרפאה הפרטית לצרפתים ועשירי הארץ). העיר נעלמה רק בהדרגה, מסלקת בפרווריה העניים כל זכר למטרופולינית, והנוף הירוק הלך ונחשף. תחילה ירוק עז שעצי באובב מרהיבים במפלצתיותם חולשים עליו, ואחר כך מנמיק ומצהיב. וגם מפעלי תעשייה (רובם של חברות בינלאומיות), וסינים, וחקלאות כמו-מונוקולטורית - כפר של מנגו, כפר של אבטיחים, והדגם הכפרי התברר במהרה: מתחמים-מתחמים מוקפים חומת בלוקים, משפחתיים מן הסתם, שבתוך כל אחד מתארגנים סביב החצר המרכזית מבנה אבן ראשי, בקתות קש ומקום לבהמות.

הכניסה לסן לואי כמוה כיציאה מדקאר - רצועה מסחרית נמשכת, מגובבת, בוצית, אפורה ומיאיאשת. גשר מרהיב מהמאה ה-19 מוביל אל חלקה ההיסטורי של העיר. יותר מכל מקום אחר שראיתי, אפילו יותר מתחנות הסחר בעבדים, המזעזעות במינימליזם העכשוי שלהן, ברעם ההיעדרות הנוכחת, מגלמת העיר את חוליו של הקולוניאליזם, את החטא ואת העונש שנענשים שבים ונענשים, קורבנותיו. עיירה מתפוררת, שבתיה המשומרים פה ושם נוצצים בה כמו שיני זהב, ומקום אחד לפחות - מסעדה שהלכנו אליה בערב - שהוא היפוכה הגמור ובו משרתים מלצרים רבי גינונים שולחן של צרפתים שנדמים מקומיים, זוג שחור עם ילדה קטנה, ואותנו.

סן לואי, סנגל. כפרי הדייגים, כאן וגם בגאנה, שלעתים הם למעשה שכונות בערים, הם המקומות העלובים והמדכדכים ביותר. והנה היום, כשחלפנו על פני הכפר *langue de barbarie*, ששמו מעיד כנראה על מוצאם של תושביו, הודיעו לנו שיש בקרבם לא מעט בעלי אמצעים, שבונים להם בתי מידות מעבר לכביש. ככה זה כשהקונטקסט מוגבל עד מאוד, שלא לדבר על הסבטקסט.

מובנים הרבה יותר הם הצרפתים כאן. עם מראה של ותיקי שנות הששים - קוקו, מחרוזות ולבוש קל הולם לאקלים - הם נמצאים במין מחנה קיץ לא נגמר. הם מגיעים אחרי שנים במדגסקר או אקזוטיקה אחרת, לתקופות ארוכות, לעתים שנים, ומנהלים למעשה את עולם התיירות הסנגלי: בתי מלון, סוכנויות נסיעות וטיולים. מעין מיני-קולוניות, המעוררות אי נוחות גדולה. אצל הסנגלים, כך אומרים לנו, הם מעוררים זעם.

סנגל נדמית ותרנית הרבה פחות מגאנה. תושביה - דקים וארוכים, תווייהם עדינים ואגן הירכיים שלהם מאולף יחסית - ממחישים לי את נוכחותי בלי הרף. שוב, בעיקר כעובדה כלכלית. תסבוכת גדולה העסק הזה. האם עלי להישאר במקומי? להתנדב? להתערב? מה אפשר לקבל ומה לא? מה לי ולפשעי דמשק מכורתי (יצוא הנשק והידע הבטחוני, וסולל בונה? ומשלחות הסיוע?).

אבל זה כן: סנגל חיה על הים, והמטבח שלה - יציר כלאיים מפואר - נפלא.

תייס, סנגל. נקלענו אליה במקרה בעצם. נסענו הפעם עם נהג, בדרכנו דרומה לאתרי נוף, והוא הציע לעצור בה ללילה. אחותו (הביולוגית המלאה, הפוליגמיה מותרת ושכיחה בסנגל), מתגוררת כאן בבית משפחת בעלה. בין תייס, דקאר ובמאקו (במאלי) מתרחשת עלילת הנובלה המטרידה והמעניינת "חתיכות העץ הקטנות של אלוהים" של אוסמן סבמן, שמתבססת על שביתת פועלי הרכבת ב-1947-1948, ואני מרגישה קצת שייכת (תודה שרון). העיר השניה בגודלה בסנגל - יש בה 1.1 מיליון תושבים - רחוקה מרחק עצום מדקאר. היא שטוחה, שלווה, מסודרת במבנה של שתי וערב, נטועה שדרות עצים מצלים שעושים מהם את סירות הדיג, ובעיקר היא נעימה, ממלאת סוף סוף תוכן את ה"טראנגה", רטוריקת הכנסת האורחים הסנגלית המהוללת. והיא גם דלה מאוד.

נהג פירושו עוד גדר, עוד נסיגה לאחור בזרות התיירית, אבל גם נגישות גדולה יותר. כך זכינו לפנים הסנגלי הראשון שלנו, ביתם של זוג הורים מבוגרים, שניים מבניהם וילדיהם. הסבתא של הבית - כך היא מציגה את עצמה - חולשת עליו. בעלה מתפלל ללא הפסק בחדר צדדי. הבית הוא צירוף של מבנים חד-קומתיים ערוכים סביב חצר, המטבח בקצה אחד (וחלק מאבזריו בחצר עצמה), המקלחת בקצה אחר, וכמה חדרים סביב ובראשם חדר האורחים שבו ישבנו: מערכת סלונית ענקית עשויה סקיי בורדו עמוק עם תפרים צבעוניים בולטים ומפיות תחרה מוזהבות, שני מזנונים מעץ עם דלתות זכוכית ובתוכם הכלים הטובים, בגדים,

מוצרי מזון, מחשב ישן שלא עובד ומערכת סטריאו, בקצה האחר טלוויזיה, שהודלקה מיד כשנכנסנו, אולי לכבודנו, תקרה מצופה מין טפט בגוון ורדרד עם שמלנית בשוליים, רצפת לינוליאום, תמונות רועים רוחניים ובעלת הבית בגובה הקירות, וילונות תחרה המוסטים גם בשעות היום ולכן חשוך בחדר. שונה, ועם זאת מוכר, מציע חלל ייצוגי (שנעשה בלילה לחדר השינה של הילדים), מצניע את החללים האינטימיים ומרחיק את המטבח. בעלת הבית (האחת) משווקת דגים, בעל הבית (האחד) כבאי, הם עובדים בפרך ושומרים היטב על ילדיהם שיתחנכו כראוי ולא יסתובבו ברחוב ויסייעו במלאכות הבית. מין מעמד ביניים נמוך עירוני באורחות חייו ובערכיו, היינו אומרים. חיכינו שעה ארוכה עד שבעלת הבית שבה מסיבוב הקניות שלה (היא יוצאת בבוקר לשוק לקנות דגים, אחר כך מחלקת אותם, אז שבה לשוק לקנות דגים ליום המחרת ובעשר בלילה חוזרת הביתה, שעתיים אחרי שבעלה יצא באוטובוס לעבודתו בדקאר, ומגישה את ארוחת הערב), וישבנו בחצר עם המאם, הסבתא, ועם נכד הזקונים האהוב שלה, עומר, מפצחים בוטנים טריים, קטנים עם טעם טוב של חול. אחר כך קראו לנו והגישו לנו ארוחת ערב בנפרד, בחדר האורחים.

הדרך לזואל-פדיו, זואל-פדיו; סנגל. שבנו על עקבותינו. ככל שהדרמנו והרחקנו מהסאהל, הרצועה המערב אפריקאית מדרום לסהרה הנושאת אתה עוד את סימני המדבר, הלך והתעצם הירוק והתרבו עצי הבאובב.

שמורת בנדיאה היא מין 'הספארי' בקנה מידה גדול, עם עוד עצי באובב, חלקם בני מאות שנים, גירפות (כולל גור בן חודש), ציפורים רבות יופי שנסו בבהלה כשראו אותי, ובעל החיים המרתק אנטילופה-סוס. הצמחיה עבותה וריחנית, פרפרים מכל מיני צבעים מפרפרים סביב, הציפורים מצייצות אבל תשומת הלב נתונה כולה לעניין אחד: הצייד. כלומר, איתור עדר הקרנפים. המדריך המלווה, שבדקות הראשונות עוד שלח סמסים בטלפון הסלולרי, נטש במהרה את הכל, הזדקף במרומי ה-4X4 המיטלטל בשבילים הבוציים, והחל לבחון בדריכות את הסבך, מכוון את הנהג בתנועות יד קטנות. ללא הועיל.

לרגע נעשיתי גם אני חלק מן המבצע, נותנת דרור לגנים המשותפים לאבותיו של המדריך הסנגלי, אבות אדוניו האירופים ואבותי (נניח): נמלאתי תשוקה לגלות את הקרנפים, התנינים והקופים - ועוד לפניו. התעשתתי רק כאשר ענף קוצני שרט בהפתעה את לחיי.

בנדיאה, פעם שמורה בבעלות המדינה, הופרטה והיא היום מיזם משותף סנגלי-אירופי. הפרטה פירושה בעלי הון וגלובליזציה, כלומר רווחים שיוצאים החוצה. (להבדיל מהבעלות הפרטית על קרקע, בדרך כלל פיסת קרקע לא גדולה, המעניקה כאן לבעליה לא מעט זכויות עליה).

גשר עץ המיועד להולכי רגל בלבד מחבר את זואל, עיירת הולדתו של לאופולד סנגהור, עם פדיו, אי מיושב בלב אגם שאדמתו מכוסה כולה קונכיות לבנות מרשרשות. בפדיו חיים יחד קתולים ומוסלמים, ובשורת האחוה והשלום שוב נישאת ברמה וגם ניכרת בפועל. כך, או אולי גם עניין של רוב ומיעוט (כ-90% נוצרים).

בגדה של הדייגים' בזואל על שפת האוקינוס האטלנטי, לפנות ערב, ראיתי את אחד המחזות עוצרי הנשימה של חיי: סירות דייגים בעשרותיהן מגיעות אל החוף ועוגנות. אנשיהן, לעתים 30-40 על כל סירה, מרוקנים את שלל הרשתות הכבדות אל רצפתה, סבלים במעילי גשם ומגפיים צבעוניים הנושאים ארגזים על ראשיהם רצים אל הסירות, מטעינים את הארגזים בדגים ואז שוב רצים אל עגלות רתומות לסוסים הנמצאות על החוף או בתוך המים שיובילו את הדגים למפעל העישון, או אל משאיות קירור הממתינות בסמוך שיובילו את הדגים אל שווקים בסנגל ובמאלי. על החוף עצמו יש אלפי בני אדם: נשים כורעות על הארץ, על החול לפנין ערימות של דגים שהגיעו זה עתה מן הים והן ממתינות לקונים (שלב הביניים הזה, שאפשר היה לדלג עליו לפי סדר היעילות הכלכלי, נועד, כך אומרים לנו, לספק תעסוקה לנשים), קונים, רוכלים וצופים סתם. מעבר להם, לפני חניון המשאיות, יש שוק מקורה שם נמכרות הצדפות למיניהן ומתנהל עוד מסחר בדגים, יקרים יותר.

קשה לתאר את הדינמיות, הצבעוניות, צחנת הדגים ופירות הים ואת הסדר הברור והשקט שבו מתנהל מפעל האדירים הזה, מין אורגניזם ענק, רוחש מאליו ללא הרף. המצלמה שלי שבקה חיים בפתח האירוע.

הדרך לנדיאנגאן, נדיאנגאן; סנגל. גשם כבד ירד בדרום בשבועות האחרונים, הציף שדות, בתים ודרכים. הדרך הראשית, שממילא אינה סלולה, התמלאה שלוליות ענק ונאלצנו לפנות לדרכים צדדיות חלופיות כדי להגיע עוד דרומה, לדלתה של נהר הסאלום. עולם שלם נגלה לפנינו - רשת מסועפת של דרכים ושבילים, כפרים של ארבע-חמש בקתות קש, עגלות רתומות לסוסים מובילות זרדים, אנשים עובדים בשדות. באחד הכפרים שיחקו שני ילדים במשחק מאולתר: מקל ארוך שבקצהו הותקן מכל פלסטיק מעוגל קטן ומנגנון של חוטי ברזל המאפשר לגלגל את המכל, שאת קצותיו מקשטים שני עלי היביסקוס אדומים. אין כמעט משחקים קנויים, הרוב הם אלתורים: מכונית צעצוע שבורה שנקשרה בחבל, נעל שנעשתה לכדורגל (אבל גם המון כדורגל עם כדור במגרשי ענק חוליים עם שערים, בכל מקום, וקבוצות שמתארגנות במדים צבעוניים), גומי, אבן קשורה לחבל שמסובבים במהירות.

סנגל של העיירות והכפרים שאנחנו פוגשות שונה מאוד מהעיר והיא רכה ולבבית יותר. הטבע משגע. הנהר מלא מנגרובים, סבך של צמחי מים מלוחים נטועים ביד אדם, שקונכיות נצמדות לענפיו, והוא משמש כמין סכר ושורשיו משמשים למאכל, ויש בו ציפורים נהדרות; שדות חיטה, תירס, אורז ובוטנים (הסינים קונים אותם בכמויות ומשלמים במזומן) משתרעים עד קצות האופק; ועצי הבאובב, שנעשו כבר להרגל, מפתיעים מפעם לפעם במידות שלא ישוערו. בבר-מסעדה ברחוב הראשי של נדיאנגאן מנגנים מזמורים בשפת הסרר (בדרום יש יותר נוצרים קתולים מבשאר הארץ) לכבוד השבת, והקהל - צעירים ומבוגרים - שר ורוקד. ההצפות גרמו נזקים אדירים, הימים קשים - אין תיירים בעונה הזו - אבל שמח עכשיו. בצד יושב הכומר, על כסא פלסטיק, ומשיא עצה לאשה צעירה שפנתה אליו. ארובות השמים נפתחו ומבול אדירים ליווה אותנו בדרכנו חזרה לדקאר.

מלון ברכה, דקאר; סנגל. מבט ארוך ממרפסת הקומה השלישית על רחוב במרכז העיר, centre ville. אני שוב במקום הצופה, מוגנת על ידי קיר המרפסת האטום, השחורות סביב המהולה בלא מעט לבנות, כלומר רגילה אליה, והעיר הגדולה דיה כדי לא להבחין בי ממרחק. אפריקה הציבה מולי מראה רוב הזמן, והנה עכשיו, במלון הנעים עם מים זורמים וחמים, אני יכולה להסירה. (אני, שנשבעתי שיקצצו את אצבעותי לפני שאתמסר לביומטר, הצמדתי בהכנעה את כולן אל מכשירים והנחתי שיחדרו אל תוך אישוני בכניסות לכאן, ובכל זאת הפלישה אל הגוף והתודעה מצומצמת כאן בהרבה מבמקומותינו. אני היא הבולשת). הרחוב הוא עירוב טיפוסי למרכז העיר של גבוה ונמוך: בתים של שש קומות או יותר, בנייני מגורים מגודרים, גיפים שחורים בחניה, שוערים עם תזמון מושלם, וגם בתים של קומה אחת, חורים בכביש, שלוליות בוץ, דוכנים על המדרכות ואנשים יושבים סתם או עומדים סתם במשך שעות. השוער של בית המגורים של צרפתים וגם מעט שחורים מנמנם על כסא הפוך בסמטה המובילה אל פתח הבניין, על מדרגת הכניסה למחסן המשקאות יושב עובד ובוהה, בעלת דוכן האוכל המחופה יריעת פלסטיק מטאטאת במטאטא קטן את הרצפה (כך עושים כולם), מוכר שקיות המים מוכר שקית לאיש מבוגר עם מטריה, משאית גדולה שחוסמת חלקית את הרחוב פורקת שקי תפוח אדמה, לידה עורמים קופסאות קרטון על עגלה, מונית מגיעה ופורקת לפנייהם ערימה של שקים, וכל הפריקה והטעינה וההובלה אחריהן נמשכת שעה ארוכה (בנמל התעופה של טמלה בגאנה הובילו עובדים במו ידיהם

את עגלות המטען אל המטוס. אפשר לייעל ולזרז ולדייק אבל אפשר לתהות על ערכם האמיתי של אלה וודאי שעל משמעותם), הרוקחת מבית המרקחת הסמוך (יש המון, בכל פינה) מזמינה מהחלון מין רביכה לבנה בשקית נילון מבעל עגלה, עוברות נשים בתלבושות אפריקאיות עם קיפולי המטפחת המרהיבים או בלבוש מערבי, צעירות רזות בדרך כלל ומבוגרות כבדות כבר, ועם שלל מיני תסרוקות - צמות עם או בלי, תוספות שיער ומוחלק וקצר ומתולתל (רק מעט), ועוברים גברים בגלימות איסלמיות צבעוניות או בלבוש מערבי, רזים רובם וכמעט כולם גלוחי ראש, על גג במרחק עובדים פועלים ביציקה (בונים הרבה סביב), זוג סינים שביצעו מדידות בלובי של המלון יוצא אל הרחוב, ילדים צרפתיים חוזרים מבית הספר, אחד מלווה בידי גבר שחור שיוצא מהבניין כעבור רגע, אחרת בידי אשה שחורה בשמחה ורודה, אל דוכן הקפה בפניה (נסקפה), שנמזג בוירטואוזיות מכוס לכוס בטיסה באויר כמה פעמים עד שהוא נעשה קצפי וטעים) מצטרף עוד אחד, מישהו בפינת הרחוב עומד וצועק ואז הולך, מוכר מכשירי רדיו עובר עם שמונה מכשירים על גופו, אחד פתוח, מישהו עובר עם עגלה ועליה צינורות ארוכים, גברים צרפתיים חוזרים הביתה והשוער מפנה להם חניה, מישהו יושב לנוח על מרפסת סמוכה, נשים צרפתיות יוצאות עם ילדיהן אל הרחוב, הרוקחת קוראת מהחלון למוכרת בצלים שתיגש, השוער של הבית ממול קם לרגע, מטאטא קלות את השטיח בכניסה וחוזר לנמנם, מישהי פורשת פיסת בד ומשתרעת על הכביש בסמטה הסמוכה, קול המואזין נשמע (שקט מאוד בעצם, כל הזמן), צרפתיים בבגדי חדר כושר עוברים, גם קבוצה של נערים שחורים גבוהים עם כדורסל, הרובצת בסמטה קמה ממקומה, חוגרת את פיסת הבד ששכבה עליה והולכת, עובר מישהו הנושא בלון גז על כתפו, בפניה מסירים מוכרי המגבות והבדים את הסחורה מגג מכונית שחורה שעליו הניחו אותה ונעמדים ממול מחזיקים אותה בידיהם, גבר בגלימת מלכות תכלת, קסקט ואוזניות ענק עובר, אל רוכלי המגבות נוסף רוכל שטיחי תפילה (יש המון), גבר שחור בחליפת משי ועניבה טורקיז עוצר לרגע ליד דוכן המיצים ולא קונה, הנשים הצרפתיות וילדיהן שבים הביתה, סביב המכונית של רוכלי המגבות מתאספת חבורה גדולה, ריח ברור ראשון של בשר צלוי עולה באויר, מוכרי המיצים והרביכה הולכים, השוער בבית ממול מתחלף באחר, חנויות נסגרות בהדרגה, החניות מתמלאות גיפים, דוכן האוכל נסגר, אשה עם תינוקת וילדה קטנה מתיישבות על מדרגת המחסן שנסגר, גבר צרפתי שחנה בצמוד להן ממש נותן לאשה מטבע, הילדה רצה, נעלמת במעלה הרחוב, חוזרת, קונה תירס קלוי ונעמדת ליד אמה. הנה, אני אומרת לעצמי, האחרונות שתופסות את המקום, חסרות הבית הנערכות ללילה, ודמעות נקוות בעיני. ואז האשה קמה ממקומה ויחד עם ילדיה ממשיכה ללכת.

סנגל. במינימרקט ליד המלון מוכרים כמו בבן יהודה. אומרים 'אה' בסגול או קמץ בקול דק עד סידוק ומתכוונים 'כן, בטח' או 'מה את אומרת', ו'וא-ווא' שהוא כמו 'בסדר'. בשוק-שמטרידים-בו-פחות יש מבחר נהדר של בדים (שלא יישוו עם זאת לקנטה של גאנה) וסמטה שלמה שאמרות בדים צבעוניות בהמוניהן משתלשלות בה מלמעלה. הצבעים ושילוביהם חסרי גבולות. אנשים כורעים, יושבים נמוך. הפלסטיק חוגג את נצחונו המוחלט (בגאנה מייבאים אותו מסין, מן הסתם גם כאן), באדפטציה מקומית. גם אורנג', עוד נכס כלכלי צרפתי. בכל מקום, בערים ובכפרים (שנקראים כך למרות שהם נראים לעיני לעתים כשכונות עירוניות או עיירות), יש בתים עשויים בלוקים לא-מטויחים או עומדים בשממונם ועשב צומח בתוכם, כי הכסף לא הספיק להשלימם. מקפידים על הלבוש ועל התסרוקות. יש גנדרנות (נהדרת). גם בגאנה. הסדר המרחבי מוכר יותר ולכן ברור לי יותר (מאשר בגאנה). זה הדדי: סנגל מכירה אותי יותר, ומבחינה זו היא מתוחכמת יותר וצינית יותר והרבה יותר תובענית. סנגל ספוגה בצרפתיות. מדברים כמה שפות במעורבב, כולן מעורבות חזק בצרפתית, סופרים בצרפתית, השלטים כולם בצרפתית, לומדים את השפה בבית הספר, אוכלים באגט עם כל דבר (כולל בשר צלוי או חביתות בדוכנים מאולתרים על מדרכות). שתי התרבויות נפגשות כאן אז עם ללא הרף, מסתכסכות אז עם אז, חולקות גורל משותף ונושאות זכרון היסטורי משותף שהן מתבוננות בו משני קצותיו - צד השליט וצד הנשלט, צד הכובש וצד הנכבש - והן כרוכות אז באז, בסופו של דבר, ללא הפרד, באי-סימטריות ברורה (מושג ההיברידיזציה התרבותית של באבא נעשה כאן משכנע באופן עמוק). זה פועל יוצא של נסיבות היסטוריות, של אופי הקולוניאליזם הצרפתי המסובך, ההפכפך, הלא מרפה, ושל 'המצב האפריקאי' הכללי, כפי שמכנה אותו עלי מזרואי. נראה לי שאי אפשר עוד לדבר על תרבות סנגלית נפרדת, טהורה. למרבה המזל, גם אי אפשר עוד לדבר על תרבות צרפתית טהורה. שנצא ונלמד. בצהריים נסענו לאגם הוורוד המהולל מצפון לדקאר דרך כביש האגרה הרב-מסלולי A1 ואחריו בדרכי עפר מוצפות בין כפרים דלים. האגם היה אפור.

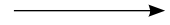

הגוף. אני מתהלכת, קומפקטית, בערי גאנה וסנגל וכפריהן, חושי דרוכים אבל גופי נסוג קלות לאחור. אני לא שייכת, לא באופן מיידי. במיוחד לא שייכת. משהו מזה בא אחר כך, עם ההתרגשות. בגאנה, החשופה פחות לזהויות אחרות, לזרות (פרובינציאלית בלשונו הרעה), צבע עורי עצמו הוא עניין. בסנגל הוא רק שער הכניסה לבאות. האחרים הם המנכיחים את צבעי, שהוא עולם של משמעויות והוא פוליטיקה גדולה. המפגש הזה מציג בפני את אחרותי, ובמובן זה אני פנון באותו אירוע מכונן של הילד שהצביע עליו ואמר לאמו: תראי, כושי. את המשך המשפט - 'ואני פוחד ממנו' - איני שומעת. אבל כן שומעת, לא מילולית, מלים מעיקות אחרות. רוב האנשים שפגשנו היו נעימים וטובים, חלקם אפילו מגוננים (אני המלאך השומר שלכן, שב ואמר עמנואל כשהוביל אותנו בחצרות אחוריות, בין חזירים וסוסים נמים, על מצע הקונכיות המרשרשות של זואל, בשעת ערב מאוחרת, אחרי שכילינו יחד בקבוק יין אדום סנגלי עם ספרייט, בהמלצתו החמה, והיה ברור שאכן יגן עלינו מכל רע). אז מה. הזרות מתרככת כמובן: התמצאות כללית, ואז מקומית, איך משיגים כרטיס לטלפון, איפה קונים מים, מתי מפסיקים להגיד תודה. כיצד ממלאים צרכים מוכרים. אחר כך מתחדדים ההבדלים, השונות מקבלת צורה.

יצאנו לשיטוט (כמעט) אחרון בדקאר. תחילה באזורי מחסנים בשולי השוק עם ערימות תפוחי אדמה ובצלים, משאיות ארוכות מאוד והמון סבלים עם עגלות ידניות השרועים עליהן,

מחכים לעבודה. המשכנו הלאה לאורך דוכנים של פירות ובוטנים ותכשיטים נוצצים הניצבים בשולי הכבישים, נתקלות מדי פעם בשדרת קבצנים (כך זה מתארגן: נשים וילדיהן, זקנים, נכים בכיסאות גלגלים, אלבינו) והלכנו עוד הלאה. היה חם ולח לחות אדירים. ואז הרגשתי שתי טפיחות על זרועי. ילד בן שמונה בערך, עוד פושט יד. ולא יכולתי לשאת את זה עוד. הזעתי עוד יותר, נתקפתי דופק מואץ, רציתי הביתה.

הלכנו משם. הגענו למדינה, אותה שכונה של בעלי מלאכה ומין לומפן פרולטריון, של מוסכים (כלומר, מכונית חונה, שמכסה המנוע שלה מורם), פחים, נגרים, דוכנים, ילדים מתרוצצים, זקנים רובצים על שרפרפים ועשרות כובסות עם גיגיות בפינת רחוב אחד - זהו יום הכביסה. כמה שמלות ומטפחות תואמות יש למוכרת התירס במלתחתה? השומר בבניין ממול לובש לסירוגין שתי חליפות בגדים.

סנגל התריסה, וריתקה אותי. גאנה נכנסה לי לנשמה. אני רוצה לסיים את יומן המסע הזה עם עבדלמגיד, הילד הנבון והעדין מכפר זעיר בצפון גאנה שרוצה להיות רופא. לא מתקשר אנימיסטי, לא מגדל יאם ולא בעל חנות לכלי פלסטיק אלא רופא. כתבתי עליו. אנא, סלקו את ההרהור המתבקש על אימוץ האתוס המודרניסטי המתגלם כאן ואביזריהו; אפשר הרי במחי להעמיס על כתפיו את משא ההיסטוריה המערבית המודרנית.

אבל הילד בשר ודם הזה רוצה להיטיב. הוא יחזור, ויעניק.

אני מתפללת שיצליח.

זהו. תם, ולא נשלם.